

УДК 303.7:338.22–055.2

І.А. Андрас,
кандыдат сацыялагічных навук, старшы навуковы супрацоўнік
Інстытута сацыялогіі НАН Беларусі

ФЕНОМЕН ПРАДПРЫМАЛЬНАСЦІ Ў АЦЭНКАХ БЕЛАРУСКІХ ЖАНЧЫН: ШМАТМЕРНЫ САЦЫЯЛАГІЧНЫ АНАЛІЗ

Прадпрымальніцтва, валодаючы высокімі патэнцыяльнымі магчымасцямі, працягвае заставацца самай прывабнай сферай для рэалізацыі чалавечых здольнасцей. Паколькі ў замежных краінах жанчыны складаюць значную долю сярод прадпрымальнікаў, то для азначэння кірункаў дзяржаўнай палітыкі ў галіне стымулявання прадпрымальніцкай дзейнасці яны разглядаюцца дзяржаўнымі органамі кіравання як самастойная група. У Рэспубліцы Беларусь, паводле статыстычных даных на 1 красавіка 2011 г., на ўліку знаходзіцца 89156 суб'ектаў малога (юрыдычных асоб) і 2370 суб'ектаў сярэдняга прадпрымальніцтва. Колькасць індывідуальных прадпрымальнікаў – 235457 чал. Удзельная вага паступленняў плацяжоў у бюджэт ад суб'ектаў малога і сярэдняга прадпрымальніцтва за першы квартал 2011 г. склала 27,2 %, у тым ліку ад юрыдычных асоб – 16,4 %, ад суб'ектаў сярэдняга прадпрымальніцтва – 7,9 %, ад індывідуальных прадпрымальнікаў – 2,8 % [1]. Аднак у гэтых паказчыках дагэтуль адсутнічае статыстычная справаздачнасць па жаночым прадпрымальніцтве. Актуальнасць праблемы жаночага бізнесу ў Беларусі заключаецца ў тым, што існуючыя ўмовы сацыяльна-эканамічнага і сацыякультурнага характару значна абмяжоўваюць патэнцыяльныя магчымасці беларускіх жанчын выяўляць прадпрымальнасць, ініцыятыўнасць, знаходлівасць у мэтах атрымання прыбытку або іншай выгады. *Мэта артыкула* – выявіць эмпірычную залежнасць у фарміраванні якасці прадпрымальнасці ў прадстаўнікоў гендэрных груп насельніцтва Рэспублікі Беларусь.

Выраз «дзелавая жанчына» ў нашы дні гучыць вельмі прывабна. Аднак неабходна даць выразнае размежаванне двух, на наш погляд, розных па сэнсавай нагрузцы і, такім чынам, прыкладнаму аспекту паняццяў: «жанчыны ў бізнесе» і «жаночае прадпрымальніцтва». Першае азначэнне шырэйшае, ахоплівае становішча жанчын у прадпрымальніцтве – будзь то жанчына-кіраўнік або жанчына-наёмны працаўнік. Жаночае прадпрымальніцтва, (англ. *women's business*) – гэта бізнес, які ўзначальваецца жанчынамі. У цяперашні час беларускім жанчынам, занятым у прадпрымальніцкай сферы, аб галоўных ролях у бізнесе пакуль зас-

таецца толькі марыць, напрыклад, глядзячы серыял «Багатая і каханая». Галоўная гераіня фільма – звычайная настаўніца англійскай мовы – па збегу акалічнасцей становіцца кіраўніком буйнога фармацэўтычнага канцэрна. Беларускія прадпрымальніцы – таксама былыя выкладчыкі, выхавальнікі, прадаўцы, радавыя і інжынерна-тэхнічныя працаўнікі на прамысловых прадпрыемствах, працуюць у прадпрымальніцкім сектары на традыцыйна наёмных пасадах. Асноўная сфера іх дзейнасці – гандлёва-закупная. Толькі нешматлікія займаюцца камерцыйна-пасрэдніцкай, вытворчасцю прадукцыі і фінансава-крэдытнай дзейнасцю, дзе неабходны спецыялізаваныя веды. Такім чынам, жаночае прадпрымальніцтва ў нас пакуль не носіць масавага характару. Аднак за апошнія тры гады сярод прадпрымальнікаў адбылося значнае павелічэнне колькасці жанчын прад- і пенсійнага ўзросту, што прывяло да чарговай змены полаўзроставай структуры суб'ектаў малога бізнесу.

Толькі 12–15 % арганізацый прыватнай формы ўласнасці, паводле вынікаў розных даследаванняў і, зыходзячы з практыкі развіцця малога бізнесу, у нашай рэспубліцы належаць жанчынам. Гэта, галоўным чынам, жанчыны, якія з'яўляюцца саўладальніцамі, заснавальніцамі і занятыя індывідуальнай працоўнай дзейнасцю. Такія прадстаўніцы «слабага» полу прайшлі «школу сацыялізму», таму ў поўнай меры нясуць цяжар адказнасці не толькі ў прадпрымальніцкай дзейнасці, але і ў кіраванні сямейнымі справамі. Адзначым, што галоўны матыў занятку прадпрымальніцтвам у жанчын той жа, што і ў мужчын, і звязаны з матэрыяльнымі прычынамі: жаданне стварыць сабе і сваёй сям'і годныя ўмовы жыцця. Акрамя таго, гэта была вымушаная мера, бо не было магчымасці працаўладкавацца. Адкрытае жаданне стаць багатай, а таксама рэалізаваць свае планы ў арганізацыі бізнесу і наяўнасць «вольных» грошай, якія дазволілі пачаць уласную справу, не з'яўляюцца асноватворнымі фактарамі ў рашэнні жанчын заняцца малым бізнесам (зрэшты, як і ў мужчын). У цэлым, прадпрымальніцкая актыўнасць у беларускіх бізнесменаў працягвае выяўляцца ў вымушанай форме, а не як жаданне проста заняць сябе або ўзбагаціцца [2].

Табліца 1 – Ацэнка рэспандэнтамі ступені прадпрымальнасці ў залежнасці ад полу

Ваш пол	Ці лічыце Вы сябе прадпрымальным чалавекам?											
	Так, лічу		Хутчэй, так		Хутчэй, не		Не		Цяжка сказаць		У выніку	
Жаночы	33	5,5 %	117	19,5 %	264	43,9 %	117	19,5 %	70	11,6 %	601	100,0 %
	31,7 %		40,6 %		52,0 %		83,6 %		62,5 %		52,2 %	
Астатак	-21,3		-33,3		-1,0		44,0		11,6			
Мужчынскі	71	12,9 %	171	31,0 %	244	44,3 %	23	4,2 %	42	7,6 %	551	100,0 %
	68,3 %		59,4 %		48,0 %		16,4 %		37,5 %		47,8 %	
Астатак	21,3		33,3		1,0		-44,0		-11,6			
У выніку	104		288		508		140		112		1152	
	100 %		100 %		100 %		100 %		100 %		100 %	

Заўвага. Падчас даследавання было апытана 47,9 % мужчын і 52,1 % жанчын. Працэнт апрацаваных валідных назіранняў склаў 96,6 % (1152 чал.), апрацаваных прапушчаных назіранняў – 3,4 % (41 чал.).

Паводле даных даследаванняў замежных навукоўцаў, паспяхова займацца бізнесам могуць толькі пяць працэнтаў насельніцтва. Але нават такі неаптымістычны прагноз не з'яўляецца перашкодай для астатняй 95-працэнтнай часткі насельніцтва ў спробах рэалізаваць свой прадпрымальніцкі патэнцыял. Гэта ў сусветным маштабе. У Беларусі 2011 г. аб'яўлены Годам прадпрымальнасці, што ажывіла цікавасць да такіх якасцей, як тонкасць інтуіцыі, моц «дзелавой хваткі», уменне рухацца да мэты, пераадолювачы рознага кшталту перашкоды. Прадпрымальнасць з'яўляецца асновай для аналізу прадпрымальніцтва як сацыяльнай з'явы, яго функцыянавання і развіцця, таму разгледзім дадзеную катэгорыю падрабязней. Канкрэтна нас цікавіць, якую ролю на сучасным этапе могуць сыграць жанчыны ў актывізацыі жыццёвых пазіцый беларускага грамадства. Для гэтага вывучым схільнасць да вядзення прадпрымальніцкай дзейнасці насельніцтва Рэспублікі Беларусь у гендэрным аспекце з выяўленнем ступені ўспрымальнасці да прадпрымальніцтва як сацыяльнага феномена.

Эмпірычнай базай сучаснага даследавання з'явіліся вынікі сацыялагічнага апытання насельніцтва горада Мінска, якое было праведзена Мінскім навукова-даследчым інстытутам сацыяльна-эканамічных праблем па заказе Мінскага гарадскога выканаўчага камітэта ў сакавіку 2011 г.¹ Колькасць жанчын сярод рэспан-

дэнтаў склапа 613 чал. (47,9 %), мужчын – 563 чал. (52,1 %) – у дужках паказаны валідны працэнт. На пытанне «Ці ведаеце Вы, што 2011 г. у Беларусі абвешчаны «Годам прадпрымальнасці?»» станоўчы адказ далі 548 рэспандэнтаў або 46,6 % ад агульнай колькасці апытаных, з якіх доля жанчын – 46,5 % (255 чал.). Успомнім крылатую фразу «Няведанне закона не вызваляе ад адказнасці» і інфармацыю аб тым, што аб Указе Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь № 43 ад 3 лютага 2011 года «Аб аб'яўленні 2011 года Годам прадпрымальнасці» ведаюць ледзь менш за палову апытаных гараджан. Прыем да ўвагі тое, што доля асоб, якія выказалі жаданне заняцца прадпрымальніцкай дзейнасцю, сярод жанчын і мужчын аказалася практычна аднолькавая (22,8 % і 23,1 % адпаведна), а незацікаўленых адкрываць уласную справу амаль супала (жанчыны – 51,3 % і мужчыны – 49,4 %). Гэта сведчыць аб салідарнасці процілеглага полу ў выбары стратэгіі эканамічных паводзін, прынамсі, тэарэтычна.

Тым не менш, размеркаванне адказаў рэспандэнтаў на пытанне «Якога падыходу Вы, як правіла, прытрымліваецеся ў рашэнні матэрыяльных праблем?» аспрэчвае папярэднюю абстрактную выснову. Сярод тых, хто імкнецца павысіць узровень прыбытку – гэта знайсці дадатковыя крыніцы, падзарабкі або іншую больш аплачваемую працу – жанчын у 3 разы менш, чым мужчын (34,2 %). Затое сярод асоб, якія імкнуцца прывесці ў адпаведнасць свае выдаткі з бягучым узроўнем прыбыткаў, рацыянальна выкарыстаць наяўныя сродкі жанчын у 2 разы больш (66,7 %). Вымушана зніжаюць узровень сваіх запатрабаванняў у хар-

¹ Падчас даследаванняў метадам анкетавання апытана 1193 чал. ва ўсіх адміністрацыйных раёнах г. Мінска сярод прадстаўнікоў розных сацыяльна-дэмаграфічных груп насельніцтва. Частотны і фактарны аналіз размеркавання адказаў рэспандэнтаў праведзены аўтарам у праграме SPSS 17.

чаванні, вопратцы, адпачынку і г. д. 54,2 % жанчын і 45,8 % мужчын. Адсутнасць неабходнасці самастойна вырашаць матэрыяльныя праблемы ў 2 разы часцей паказвала моцная палова чалавецтва. Такім чынам, паніжэнне памеру матэрыяльных прыбыткаў успрымаецца вастрэй жаночай часткай насельніцтва, якая выбірае пасіўныя адаптацыйныя рашэнні сацыяльна-эканамічных праблем. Лагічна ўзнікаючае пытанне аб самаацэнцы прадпрымальнасці рэспандэнтамі ў залежнасці ад гендэрнай прыналежнасці прааналізуем з дапамогай стандартных працэдур разліку ў праграме Statistical Package for the Social Science. Паколькі сувязь паміж неметрычнымі пераменнымі лепш за ўсё ўяўляецца ў выглядзе табліц спалучанасці, то для папярэдняга аналізу створым табліцу ў стандартным фармаце (табліца 1).

Даныя табліцы 1 сведчаць аб наяўнасці залежнасці паміж пераменнымі «Пол» і «Самаацэнка ступені прадпрымальнасці», што дазваляе даследаваць гэту залежнасць дэталёва. Для гэтага нам спатрэбіцца адказаць на пытанні:

- Ці існуе залежнасць наогул?
- Што можна сказаць аб інтэнсіўнасці гэтай залежнасці?
- Што можна сказаць аб кірунку і характары гэтай залежнасці?

Наступны аналіз будзе праводзіцца па выбарках адказаў тых мужчын і жанчын, якія вызначыліся з пазіцыяй. Вылічаныя значэнні чаканых частот паказалі, што для пераменнай «Ці лічыце Вы сябе прадпрымальным чалавекам?» абсалютная частата значэнняў «хутчэй, не» і «не» ў апытаных жанчын вышэй, чым чаканая (адпаведна 264 і 265; 117 і 73), тады як пры значэннях «так, лічу» і «хутчэй, так» яна ніжэй (адпаведна 33 і 54,3; 117 і 150,3). У апытаных мужчын мы назіраем процілеглую тэндэнцыю. Так, для значэнняў «хутчэй, не» і «не» абсалютная частата ніжэй, чым чаканая (адпаведна 244 і 243,0; 23 і 67,0), тады як для значэнняў «так, лічу» і «хутчэй, так» яна вышэй (адпаведна 71 і 49,7; 171 і 137,8). Гэтыя вынікі аб'яднаны ў табліцы 2.

Такім чынам, наша здагадка, што жанчыны лічаць сябе менш прадпрымальнымі, чым муж-

чыны, пацвярджаецца. Паказчыкам, наколькі моцна назіраецца і чаканая частота адхіляюцца адна ад адной, выступаюць астаткі. Адлюстраваныя ў табліцы 1 ненармаваныя астаткі, разлічаныя паводле формулы $R = f_{obs} - f_{exp}$, робяць яшчэ больш адметнай процілеглую тэндэнцыю самаацэнкі ў мужчынскай і жаночай частках насельніцтва. Такім чынам, у нашым выпадку працэнтныя размеркаванні ў гендэрным аспекце (табліца 1) маюць значныя адрозненні, таму выснова аб існаванні статыстычнай залежнасці паміж прыкметамі «Пол» і «Самаацэнка ступені прадпрымальнасці» матэматычна даказаны.

Узнікае натуральнае пытанне: «Ці з'яўляецца назіраемае адрозненне ў самаацэнках ступені прадпрымальнасці, звязанае з полам, значным?». Пры правядзенні тэсту χ^2 -квадрат правяраецца ўзаемная незалежнасць дзвюх пераменных табліцы спалучанасці, дзякуючы чаму ўскосна высвятляецца залежнасць аедзвюх пераменных. Разлічаныя пры дапамозе SPSS тры крытэрыі χ^2 -квадрат, а менавіта, χ^2 -квадрат па Пірсону – 92,916а, папраўка на праўдападабенства – 99,091, залежнасць «лінейны-па-лінейнаму» – 64,003, паказалі, што значэнне ў асноўным вызначаецца палямі, у якіх пераменная «Ці лічыце Вы сябе прадпрымальным чалавекам?» мае два значэнні. Першае, – «так, лічу» ў жанчын моцна паніжана (-2,9), а ў мужчын – павышана (3,0). Другое значэнне, «не, не лічу» ў жанчын моцна павышана (5,1), у мужчын – паніжана (-5,4). Мяркуем, прадпрымальнасць у беларускіх жанчын асацыіруецца толькі з прадпрымальніцкай дзейнасцю. Таму ва ўмовах дэкларавання гендэрнай роўнасці жаночая прадпрымальнасць часта ўспрымаецца як выклік мужчынскаму дамініраванню. Праблема, якую амерыканскі псіхолог Маціна Хорнер (англ. – Matina Souretis Horny) у канцы 1960-х гг. вызначыла як «страх лідарства або страх поспеху» (англ. – *fear of success*), характэрна для большасці айчынных жанчын.

У нашым даследаванні апытаныя грамадзяне выбіралі якасці, па іх меркаванні, характэрныя для прадпрымальнага чалавека. Фактарны аналіз паказаў, што варыянты меркаванняў рэспандэнтаў можна аднесці да чаты-

Табліца 2 – Параўнальныя ацэнкі абсалютных і чаканых частот па пытанні «Ці лічыце Вы сябе прадпрымальным чалавекам?»

	Так, лічу. Хутчэй, так	Хутчэй, не. Не
Жанчыны	абс. частата < чаканай частаты	абс. частата > чаканай частаты
Мужчыны	абс. частата > чаканай частаты	абс. частата < чаканай частаты

Табліца 3 – Уяўленне жанчын аб прадпрымальным чалавеку (велічыня карэляцыі)

Жанчыны				
	Фактар 1	Фактар 2	Фактар 3	Фактар 4
1	Высокі ўзровень інтэлекту (0,698)	Моцнае здароўе (0,714)	Развіццё інтуіцыі (0,726)	Прагматычнасць, ашчаднасць (0,817)
2	Вера ў свае сілы і магчымасці (0,654)	Гнуткасць мыслення (0,662)	Уменне завязваць карысныя знаёмствы (0,348)	Уменне завязваць карысныя знаёмствы (0,610)
3	Адукаванасць, эрудыцыя (0,603)	Мэтанакіраванасць (0,541)	Высокі ўзровень інтэлекту (0,231)	Мэтанакіраванасць (0,261)

Табліца 4 – Уяўленне мужчын аб прадпрымальным чалавеку (велічыня карэляцыі)

Мужчыны			
	Фактар 1	Фактар 2	Фактар 3
1	Уменне завязваць карысныя знаёмствы (0,798)	Мэтанакіраванасць (0,700)	Развіццё інтуіцыі (0,801)
2	Прагматычнасць, ашчаднасць (0,641)	Высокі ўзровень інтэлекту (0,611)	Высокі ўзровень інтэлекту (0,374)
3	Вера ў свае сілы і магчымасці (0,524)	Гнуткасць мыслення (0,610)	Вера ў свае сілы і магчымасці (0,210)

рох фактараў у наступным парадку (паказаныя дзве-тры пераменныя, найбольш моцна карэлюючыя з выяўленым фактарам). **Фактар 1.** Уменне завязваць карысныя знаёмствы (0,750), рухомае ашчаднасцю і прагматычнасцю (0,675), засноўваецца на веры ў свае сілы і магчымасці (0,303). **Фактар 2.** Моцнае здароўе (0,692) спрыяе фарміраванню гнуткасці мыслення (0,657) і мэтанакіраванасці (0,556). **Фактар 3.** Высокі ўзровень інтэлекту (0,828) значна ўмацоўвае веру ў свае сілы і магчымасці (0,405). **Фактар 4.** Адукаванасць і эрудыцыя (0,619) павышае веру ў свае сілы і магчымасці (0,253).

У табліцах 3 і 4 прадстаўлены вынікі двух фактарных аналізаў якасцей, характэрных, па меркаванні жанчын і па меркаванні мужчын, для прадпрымальнага чалавека.

Ва ўяўленні аб прадпрымальным чалавеку ў мужчын відавочна перавага «цвёрдых» валявых якасцей – уменне завязваць карысныя знаёмствы, прагматычнасць, ашчаднасць, мэтанакіраванасць. Жанчыны аддаюць перавагу «мяккім» індыкатарам прадпрымальнасці: высокаму ўзроўню інтэлекту, моцнаму здароўю, адукаванасці і эрудыцыі. Зазначым, што сучасны прадпрымальнік у свядомасці жаночай паловы прадпрымальніцтва ўяўляецца мужчынам-кіраўніком, кампетэнтным і ўладным. Між тым,

заходнія і айчынныя сацыялагічныя даследаванні ў галіне прадпрымальніцтва сведчаць: па асноўных крытэрыях прадпрымальніцкіх якасцей (напрыклад, узаемаадносін з людзьмі, знаходлівасць, хуткая адаптаванасць, інтэнсіўнасць працы) мужчыны прайграюць жанчынам. Жанчыны старанныя, выяўляюць вялікую адказнасць, выразна ўяўляюць мэты сваіх фірм, ахвотна выкарыстоўваюць парады калег, менш схільны да панікі на пачатковых стадыях працы прадпрыемства. На сучасным этапе пакуль менавіта гэтыя характарыстыкі, а не толькі-толькі «які зараджаецца» прафесіяналізм у сацыяльна-прафесійнай групе айчынных прадпрымальнікаў, вызначаюць у першую чаргу поспех бізнесмена.

Сучаснай беларускай жанчыне неабходна ўсвядоміць асабістыя моцныя бакі, маштаб і спецыфіку сваіх магчымасцей. Адзначым, што большасць беларускіх жанчын не лічаць сябе прадпрымальнымі па прычыне ўзнікшых ў грамадскай свядомасці стэрэатыпаў аб тым, што прадпрымальны чалавек – гэта прадпрымальнік, які задае цвёрдыя правілы гульні ў бізнесе. Аднак варта ўлічваць, што ва ўмовах постіндустрыяльнага грамадства атрымліваюць распаўсюджванне такія інавацыйныя віды паслуг, як прафесійныя і гуманітарныя (адукацыя, ахова здароўя, сацыяльныя службы). У гэтых

кірунках жанчына (як і жанчына-прадпрымальнік) становіцца асобай запатрабаванай дзякуючы не толькі сваім прафесійным, але і сацыяльна-псіхалагічным «жаночым» якасьцям: здольнасці выклікаць давер у кліентаў, развітай інтуіцыі, павышанай назіральнасці, станоўчай кампліментарнасці. Гэту тэндэнцыю беларускія жанчыны тонка ўлавілі, вылучыўшы адукаванасць і эрудыцыю (табліца 3, фактар 1). Паверыць у свае сілы і магчымасці беларускам дапаможа прыклад жанчын, якія здолелі знайсці раўнавагу паміж сацыяльным поспехам і гарманічным асабістым жыццём. А высокі ўзровень інтэлекту, адукаванасць і эрудыцыя могуць быць закладзены ў аснову жаночага прадпрымальніцкага патэнцыялу, які можна будзе эфектыўна выкарыстаць пры гарманізацыі сацыяльных адносін у сферы малога бізнесу нашай краіны.

ЛІТАРАТУРА

1. Интернет-портал Open.by. Количество субъектов малого предпринимательства в Беларуси увеличилось за три месяца почти на одиннадцать процентов [Электронный ресурс]. – 2011. – Режим доступа: <<http://news.open.by/economics/52056>>. – Дата доступа: 30.05.2011.
2. Андрос, И.А. Феномен білоруського підприємництва в соціокультурному вимірі (Феномен белорусского предпринимательства в социокультурном измерении) / И.А. Андрос // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2010. – Вип. 16. – С. 362–366.

SUMMARY

The article revealed an empirical relationship in shaping the quality of entrepreneurship among representatives of the gender groups of the Republic of Belarus. The factorial analysis of personal qualities, characteristic for the enterprising person is carried out. Perspective directions of development of woman enterprise potential are certain in Belarus.

Паступіў у рэдакцыю 03.06.2011 г.